

A photograph of a snowy landscape. In the foreground, a large, light-colored stone monument stands, featuring a prominent circular emblem with a dark background and a white cross-like symbol. In the background, a small, white wooden chapel with a steep, snow-covered roof and a small bell tower is visible. The chapel has a simple arched entrance. The surrounding area is covered in snow, with some bare trees and a clear blue sky in the distance.

*Nederluleå
Hembygdsförening
Årsskrift 2011*

Årgång 19

Förord

Ni håller nu i handen den nittonde årgången av förenings uppskattade skrift. Innehållet är som tidigare är en summering av vår verksamhet.

Jag har försökt att få den i kronologisk form och först ut blir det om guideresan som varje år genomförs. Den är i första hand avsedd för de som bemannar visningsstugan under sommarhalvåret. I juni släppte vi boken om Luleå skärgård som mottogs mycket väl. Från boksläppet i Kulturens hus, Luleå finns det även en kort artikel. Med anledning av denna bok besökte Kjell Lundholm Monäs utanför Nykarleby, i finska Österbotten, där han föreläste om boken inför skärgårdskulturarbetare.

I övrigt är det en del nedslag i föreningens rika verksamhet under året. I den avslutande artikeln berättar Harry Emanuelsson om sin uppväxttid på ett småbruk i Gammelstad, mycket läsvärd tidsdokumentation från svunna tider. Trevlig läsning !

Ett stort tack till Studieförbundet Vuxenskolan, Luleå för ett gott samarbete under året.

Rolf Johansson
Redaktör

*För omväxlingens skull har vi en vinterbild som pryder omslaget. En isskulptur som Luleå kommun satt upp på torget i Gammelstad.
Foto: Rolf Johansson.*

Bilden till höger är affischen som användes i samband med boksläppet. Det är en bild från sommaren vi aldrig glömmar, VM-seglingarna i Södra hamn 1988. Göran Wallin tog bilden.

KULTURENS HUS
NORRA HAMN • LULEÅ

BOKSLÄPP KJELL LUNDHOLM

FOTO:

ROLF JOHANSSON & GÖRAN WALLIN

PÅ SCEN:

JAN OLOFSSON SPELAR SKÄRGÅRDSVALS

Arr:

Nederluleå Hembygdsförening & Kulturens hus
Tack till Föreningen Allmogebåtar Luleå

**MÅNDAG 14 JUNI
KL. 18.30 CAFÉSCENEN
FRI ENTRÉ!**

BIBLIOTHEK

Årets guideresa - pingstdagen den 23 maj 2010

Årets resa går bl a via en del kustbyar, som har med skärgårdslivet att göra. Den avspeglar också livet ute i skärgården det som behandlats i boken "Luleå skärgård – ett örike i Bottenviken". Den boken är utgiven av Nederluleå hembygdsförening och författare är Kjell Lundholm.

Vi är 36 deltagare, som antrar bussen för avfärd från Gammelstad. Samling som vanligt vid kyrktornet. Första by vi passerar är RUTVIK. Vi åker norra infarten till byn, den väg som Johannes Buréus tog år 1600, då han kom till Gammelstad. Vägen kallades då för kustlandsvägen, döptes sedan om till Riks 13 och som numera heter E 4. Vägarna på 1600-talet bestod av många färjor eller roddbåtsöverfarter och man färdades då med häst och vagn.

Bosättningarna i Rutvik fanns vid en vik vid havet - Vargfjärden och ett första

belägg, att här var befolkat redan 1339 har vi genom kunskap om "Svenalds testamente", en bonde som testamenterade sina ägodelar till Uppsala domkyrka. Dagens Rutvik är en företagrarby bl a genom att odla grönsaker och blommor, en näring som funnits i byn i många, många år i första hand för att förse stadens behov av dessa varor. Läs närmare om bygdeforskaren Artur Enström och hans avhandling om Rutvik. Vid vattnet/havet befintliga bosättningar avskiljes genom skogslandet.

Som alltid var det avgång från klockstapeln. Foto: Catarina Lundholm.

Fikapaus vid den natursköna Meldersteins herrgård. Foto: Catarina Lundholm.

Vi fortsätter till ÄNGESBYN, en långsträckt by, som består av igenväxt våtmark. Byn är medeltida, fanns före Gustav Vasas tid. Här är ängsladorna snedväggiga – snö kan inte packas framför ingången och vattnet rinner av från taket utanför väggarna – det packade höet klarar sig torrt inne i ladan. Snedväggiga lador finns enligt tradition i den svenska delen av kustlandet. I den tornedalska och finska delen finns en annan konstruktion, de s k aittorna, med utsvängd överdel.

Gula kabbelekor blommar och lyser i diken, när vi passerar Ängesbyån. Kring byarna häromkring finns s k ”mark-namn”, Skatamark t ex. I Ängesbyån iakttar vi ett svanpar, som anlänt till de nordligare breddgraderna. S k ”stockbåtar” sägs vara tillverkade kring dessa

trakter. De tillverkades av Asp (ej stockar av Ek) och de kallades för ”espingar”.

Vi passerer sedan SMEDSBYN, en by som fått sitt namn av en smed. Här får man betrakta s k ”traktorägg”, hö som är format som bollar och insvepta i plast. Ängsladorna har numera gjort sitt och står här och förfaller. Smedsbyn är också en mycket långsträckt by och ligger mitt emot Ängesbyn på andra sidan Ängesbyån. I Smedsbyn har många soldattorp funnits och en del har nu omvandlats till sommarstugor. Varje by hade ett visst antal indelta soldater, som skulle försörjas av byarna.

Vi kommer sedan till Råne älvdals dalgång och till byn S PRÄSTHOLM. Namnet på byn härrör sig från benämningen ”Prästebordet”, vilket var prästens tjänste-

Meldersteins byggnadsstil lockar svalorna att bygga sina bon bland snickarglädjen.
Foto: Catarina Lundholm.

*Föreningens ordförande Kjell Lundholm guidade stugvärdarna under guideresan.
Foto: Catarina Lundholm.*

Inloppet till Brändö hamn och Brändöfjärden i bakgrunden. Foto: Catarina Lundholm.

jordbruk. I NORRA PRÄSTHOLM fanns ett kalkbruk. Det var viktigt för jordbruket att få tag i kalk. Det fanns också benstamp tillgänglig för att krossa djurben. En tidig bosättning i området gjorde det möjligt att bygga kyrka och att bilda församling, sockenbildning. Bygden är en jordbruksbygd. I Råneälven har man inplanterat kräftor i älvens utlopp. Det är just nu högvatten i Råneälven och flyttfåglar syns här och var, bl a en trana i en vattensamling. Kalottberget Snöberget syntes från vägen mot Orrbyn.

Vi åker över älven mot MELDERSTEIN och dess bruksherrgård. Vi gör en fikapaus där. Det är stängt i herrgården men många gör en vandring i området. Sommargyllen – Barbaréa vulgáris - ett vackert namn för ett ogräs, som växer på kulturmark, t ex vägkanter och vallar, växer här i stor omfattning just nu. Den tillhör familjen Cruciferae – korsblommiga.

Så passerar vi STRÖMSUND, där lämningar finns av en masugn. Den ses på vänster sida av E4 i nordlig riktning. Järnet smältes här och fraktades sedan till Melderstein för vidare förädling.

Färden går vidare till JÄMTÖN, vår nordligaste anhalt på den här resan. Hamnen i Jämtön är en av många hamnar, som inte gått till historien. Det här är en flottlägningsplats, varifrån timmer flottas söderut. Denna hamn är lämplig för havsflottning av timmer.

Bussen vänder och kör söderut till RÅNEÅ, en gammal kyrkstad, där mycket få kyrkstugor finns kvar. Råneå är bl a känt för sitt tunnbrödsbageri. Här finns

både frikyrka och statskyrka. Råneå är en gammal förläggningssort för bl a indelta soldater. På Andholmen finns kvar ett sk boställe, som inköptes redan 1768 som boplatz åt löjtnanten på Livkompaniet, med andra ord Luleå kompani. Bostället är idag tillgängligt som samlingslokal vid uthyrning genom Luleå kommun.

Vi färdas till SUNDOM via en slingrig väg, som både svenska och ryska trupper färdades på under kriget 1808-09. Intill vägen ligger ett stort stenblock, som är märkt "Stora stenen slungades mot kyrkbygget i Gammelstad Anno 1490". Man kunde inte på den tiden veta, varför stora stenblock kunde ligga oförklarligt ute i naturen. Människan kunde då ingenting om att inlandsisens krafter kunde göra sådana förflyttningar i naturen.

I byn Sundom har ett sågverk funnits samt en kvarn och en "spelk", där man kunde göra takstickor, som användes att lägga tak med. Också kvarnstallet finns kvar samt ett snickeri med många handgjorda verktyg. Snickeriet styrdes med/ via remskivor.

Under vidare färd söderut efter E4 passerar vi Persöfjärden, ett välbesökt fågelskyddsområde. Här samlas ganska många under särskilt vårtid för att se alla flyttfåglar, som landar här.

Vi passerar ÖRARNA, där vi har B A Carlssons sågverk. Det startades 1944 enligt uppgift av Billy Carlsson. Företaget Brändöbussen har sin stationering i Örarna.

*Andholmen var majoren Arvid Joachim Taubes boställe under åren 1817-1819.
Foto: Kjell Lundholm.*

Då är vi framme i BRÄNDÖN, benäms i tidigare sammanhang för "brandön" eller "svedjebruksön". Vi åker direkt till Brändö fritidsanläggning, där vi inmundigar en utsökt lunch. Efter det besöker vi Brändö hamn, som är en fiskehamn och fritidshamn med många sjöbodar. Här i hamnområdet ordnar man för Midsommarfirande för familjerna.

BENSBYNN blir nästa anhalt på resan. På välkomsttavlan vid vägen står "Välkommen till Bensbyn – Årkebiskoparnas by". Årkebiskop Erik Henriksson Benzelius är född här 1632 och tre av hans söner blev i rad efter honom också årkebiskopar. Ett fenomen som inte finns i övrigt i kyrkans historia. En annan berömd herre är också född här. Han hette Anders Svensson, bottnekarl och borgmästare i Stockholm, verkade där under 1490-talet. Hans Havo biträdde här Kjell Lundholm och berättade en hel del om Bensbyn, vilket jag tyvärr inte hann anteckna ned.

Vi passerar Sinksundet, som tidigare var en del av inseglingsleden till Gammelstad. Även Lulsundet är tidigare insegling från havet mot Gammelstad.

Vi kommer till SKURHOLMEN, där numera finns en Katolsk kyrka. Genom Skurholmen går en väg till NJA (Norrbottnens Järnverk AB), heter numera SSAB (Svenskt Stål AB) men vi viker av till vänster vid rondellen och hamnar i HERTSÖN. I Else-Britt Lindbloms bok om gårdar och namn i Nederluleå socken framgår att byn troligen fått namn efter mansnamnet Herse. Vi gör inget besök i Hertsö centrum utan fortsätter raka vägen till LÖVSKÄR, som numera är

fastland. Tidigare fanns i trakten en s k "vattung", d v s en ö, som kan skönjas i vattenbrynet (jmf Else-Britt Lindblom i boken "Studier över önamnen i Luleå skärgård". Lövskär är numera en fiskehamn. Hindersöstallarna fungerar som kommunikation mellan Hindersön och Lövskär och där är också en stor småbåtshamn.

Vi vänder bussen och kör in till "nystan" d v s LULEÅ stad. Vid södra hamnen finns kvar en stor kran, som skall rustas och är ett "sjömärke" från en svunnen tid, då södra hamnen i Luleå var livligt använd av sjötrafik med lastfartyg. Bergnäsbron är invigd 1954 och försedd med "klaff". Luleälvens lopp ändrades för några hundra år sedan och då bildades "niporna" i Karlsvik.

KALLAX är känt för flygfältet F 21 samt för flygstationen, där många passagerarplan landar från inrikesflyg samt även utrikesflyg. Namnet Kallax kommer troligen från finskans Kalalahti, eftersom folk från Finland kom sjövägen hit och bosatte sig här. Det var säkert fiskare som kom och Kallax är känt som en fiskeby i första hand. I Kallax fiskar man bl a strömming, som sedan beredes till "surströmming". Tillverkningen som kallas Grand Kallax är speciell och säljes icke i affärerna utan är reserverad för Kallaxborna själva och utvalda kunder. Burkarna är dessutom numrerade. Den industriellt tillverkade surströmmingen göres på Storön i Kalix genom BD fisk.

Färden går sedan mot "ladornas bygd" d v s området ANTNÄS-ERSNÄS-ALVIK, Välkomsts skylten till Brändön. Foto: Rolf Johansson.

där man kan se de gamla träladorna, som är kvar från forna tiders jordbruk. I Ersnäs ut mot vägen till Mörön kan man upptäcka en djup grävd grop vid Svartskatan. Gropen är lämningar efter en gammal tjärddal. Vid en vik intill vägen mot Mörön finns en fågelskådarplats iordningställd.

Vid hamnen i MÖRÖN finns numera ett säljaktsmuseum. Även en minnessten finns där över omkomna säljägare. Det var år 1885 som sju stycken säljägare omkom, då isen hastigt bröts upp och de ej hann komma på fast land. Guide i muséet var Evert Eriksson.

Eftersom inte alla deltagare kunde komma in i muséet samtidigt fick vi dela upp oss och då passade det ett ta en extra

fikapaus av medhavd choklad eller kaffe och smörgås.

Vår eminente guide Kjell Lundholm hade tänkt att vi skulle kunna fara vidare till Alhamn men bärigheten för bussen bedömdes för dålig, så vi fick avsluta resan här. Vi ankom till Gammelstad vid 18-tiden som beräknat. Vi tackar för ett intressant och väl genomfört program. Vi har som vanligt fått lära oss mycket om saker "runt-ikring" alla fakta och påpekanden. Kjell önskar oss alla en Glad Sommar!

Vi säger Tack detsamma!

Anteckningsansvarig
Thorild Jordung

Vår medlem Evert Eriksson guidade i Möröns säljaktsmuseum. Spänd lyssnare i bakgrunden Bengt Johansson, Långnäs. Foto: Catarina Lundholm.

Fiskehamnen i Kallax. Foto: Catarina Lundholm.

En fin inramning till hamnen med ett fyr torn modell mindre. Foto: Catarina Lundholm.

Boksläpp i Kulturens hus

I mitten av juni släppte så föreningen sin senaste bok med titeln "Luleå skärgård – ett örike i Bottenviken. Huvudförfattare är föreningens ordförande Kjell Lundholm som svarat för huvuddelen av innehållet. Henry Rönnbäck bidrog med en artikel om de gamla som minns och hans fru Aina bidrog med ett antal akvareller. Undertecknad svarade för några kapitel men hade huvudansvaret att se till att få fram bilder.

Ett stort tack till Stadsarkivet, Luleå kommun för att vi fick tillgång till kommunens rika bildarkiv och Göran Wallin, flitig skärgårdsfotograf samt undertecknads stora bildarkiv.

Boksläppet inramades med en träeka som Allmogeåtar lånade ut och det var även musikunderhållning av Jan Olofsson, biblioteket som spelade skärgårdsvalser mellan varven, ett uppskattat inslag bland den månghövdade publiken.

När det gäller själva boken så blev den en succé och upplagan krympte raskt och i dagsläget är lagret begränsat. Det finns möjligheter att skaffa sig ett exemplar, först till kvarn så att säga. Kontakta redaktören.

Rolf Johansson

En förväntansfull författare, Kjell Lundholm, framför Allmogeåtors träeka. Foto: Catarina Lundholm.

Henry Rönnbäck tillsammans med Kjell Lundholm. Foto: Catarina Lundholm.

Bibliotekets kunnige spelman Jan Olofsson spelade skärgårdsvalsar. Foto: Catarina Lundholm.

Midsommar på Hägnan

Kön till strömmingen var lång. Föreningens Hjördis Östling och några andra medlemmar skötte utspisningen. Foto: Foto: Rolf Johansson.

Lennart Rönnlund från hembygdsföreningen förbereder midsommarstången. Foto: Rolf Johansson.

Och vad skall det bli av detta undrar Jan Bramberg

Brunnshävertens tillkomst skedde i samarbete med hembygdsföreningen och Nederluleå församling. På samma plats har det stått en men togs bort i mitten av 90-talet. Foto: Ove Johansson även uppslaget.

God hjälp hade man av hembygdsföreningens mångkunnige snickarlärare Bengt Johansson, Långnäs. Bengt har stora kunskaper i det gamla byggnadssättet. Foto: Ove Johansson.

Det gamla brunnslöcket fanns kvar men behövdes repareras. Här Jan Bramberg och Bengt Johansson i full färd med fundamentet till brunnshäverten och stående Bengt Ersson. Foto: Ove Johansson.

Stina Bramberg försöker sig på den svåra konsten att med hjälp av en slagruta se efter om det finns kvar vatten i brunnen. På bilden pekar den ned, så det kanske fanns vatten. Foto: Ove Johansson.

*Så var det dax för resningen och med hjälp av en lastbilskran fick man brunnshäverten på plats.
Foto: Ove Johansson.*

*Invigningen skedde i samband med Persmässfirandet och det var mycket folk i rörelse i Gammelstad.
Invigningstalare var kommunalrådet Yvonne Stålnacke. Foto: Ove Johansson.*

Så var den då invigd och nöjda var Jan Bramberg och Bengt Johansson. I bildens vänsterkant kommunalrådet Yvonne Stålnacke. Foto: Ove Johansson.

Brunshäverten pryder nu sin plats och blir nog ett välfotograferat objekt tillsammans med medeltidskyrkan. Foto: Ove Johansson.

Skärgårdsboken i Österbotten

Vinden drar är samlingsnamnet för ett årligen återkommande nordiskt arrangemang med segling och kustkultur som tema. Så har man hållit på sedan 1985 med besök på skilda platser, från Åland, Stockholm och svenska västkusten till Fyn, Färöarna och Lofoten. En julivecka 2010 stod Monäs strax söder om Nykarleby i svensktalande Österbotten i tur. Programmet för veckan som helhet handlade förutom segling även om säljakt på is liksom stockflottning och tjärdalsbränning.

Även Luleå var med på ett hörn. Det ena var att Föreningen Allmogebåtar i Luleå hade seglat över med en nyligen sjösatt och privatägd kutter från 1936, nämligen S/V Nordhav. Det andra – vad var det? Nederluleå hembygdsförening blev inbjuden av Allmogebåtar med anledning av den då alldeles färska boken ”Luleå skärgård – ett örike i Bottenviken”. Det föll på min lott att prata om ”vårt” projekt, om det fleråriga arbete som låg bakom att skriva, finansiera och sälja boken. Och dessutom om själva boken, där vi kunde visa på en sådan intressant detalj som att Luleå skärgård var i särklass rik på öar. Vad sägs om ”742 öar plus ett tusental holmar och skär” om man nu ska vara lite skrytsam.

I övrigt gavs det naturligtvis tillfälle att informera om Luleåbygden och inte minst om världsarvet Gammelstad. När man kommer ut i världen klarnar det alltmer vilka klenoder vi har inom vår kommun, dels skärgården och dels kyrkstaden. Det glömmar vi lätt bort och vårt bidrag efter bästa förmåga blir inte minst att vårda och visa vår kyrkstuga, men det är liksom en annan historia som man brukar säga.

Ja, så gick diskussionen under några osedvanligt varma julidagar med omväx-

lande åskregn och solsken. Det är alltid intressant att komma till den österbottenska svenskbygden där kustkulturen binder oss samman och där just allt svenskt, läs rikssvenskt, tas så väl emot av lokalbefolkningen. Några av oss i hembygdsföreningen minns vår bussresa hösten 2008 till bl a slagfältet i Oravais men även det världsarv i kustbandet nära Vasa som man kallar för Låga kusten.

Kjell Lundholm

Nederluleå hembygdsförening

Luleåbaserade kuttern S/V Nordhav från 1936 seglade till träffen i Monäs.

*Nyfikna åhörare som är intresserade av båtar och kustkultur lyssnade på Kjell Lundholms föredrag.
Foto: Catarina Lundholm.*

I krigets spår nu i arkivet

Rubriken syftar till den räkenskapsbok som nämns i boken om Krigets spår som föreningen gett ut i samband med Märkesåret 1809. Bokens ägare, Olle Malmsten har haft den i sin ägo i 20 år och han fick arva den efter Julius Sundström. I boken finns ett kapitel om just dessa, kronobefallningsmannen Jacob Boström och hans son vice häradshövding Lars Olof Boström, boende i Kaptenslöjtnantsbostället i Gammelstad som på den tiden var knutpunkten i nuvarande Luleå kommun. I räkenskapsboken finns faderns och sonens transaktioner i början av 1800-talet. Vid den tidpunkten hade ryssarna ockuperat länet och där framgår det tydligt kopplingen till föreningens bok som vår ordförande Kjell Lundholm flitigt refererat till.

Nåväl det var inte bara ryssarnas närvaro i räkenskaperna utan det fanns även noteringar om dåtidens Luleåbor efter-

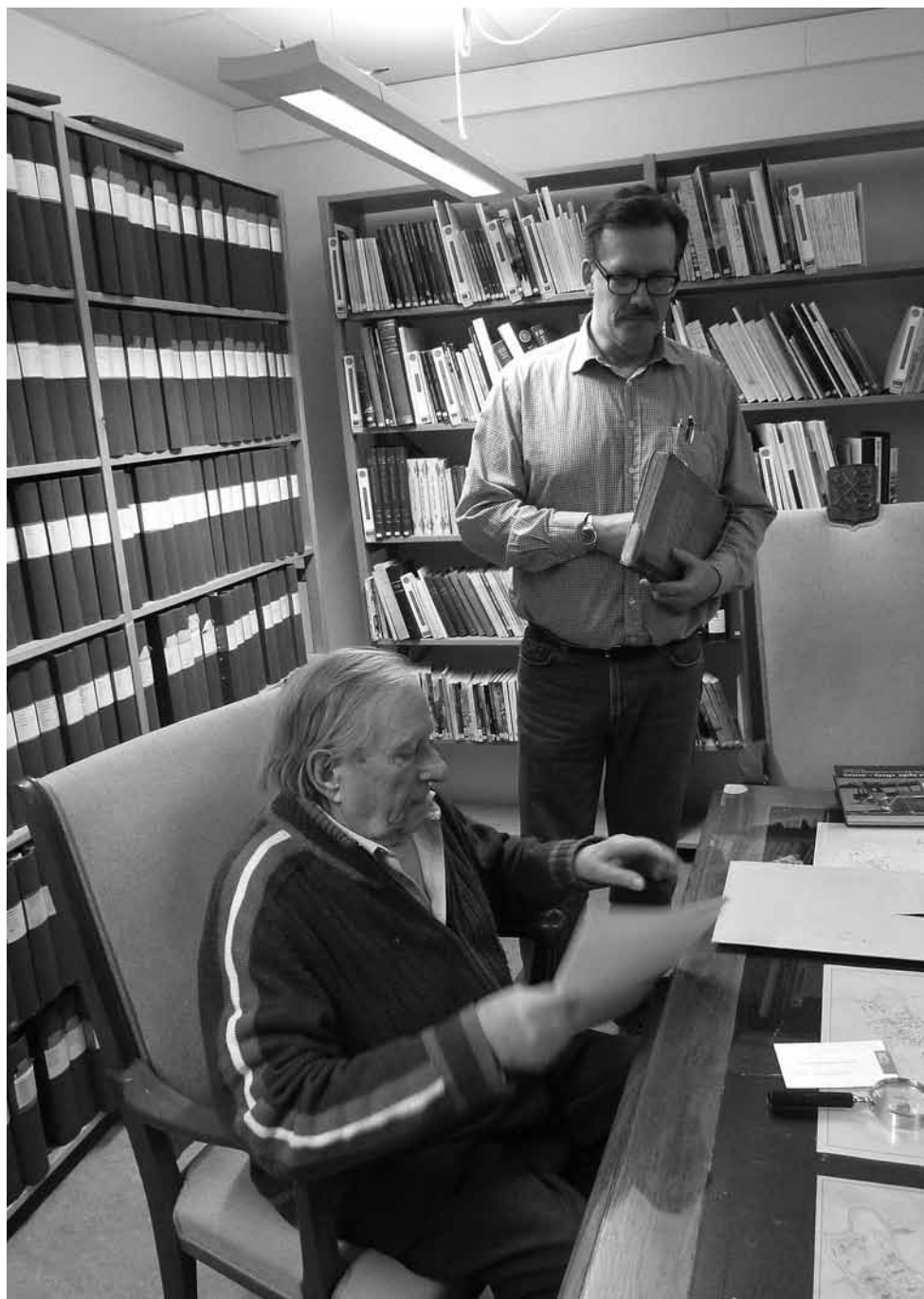
som familjen Boström hade en del affärer med kronotorpare och Luleås överklass. Luleås första idrottsplats finns med i räkenskaperna 1819, som handlade om att uppföra en kägelbana. Slutsumman blev 22 banco och var en stor summa på den tiden.

I boken framgår mycket av vad som äts och dracks bland Luleåborna. Här framkommer det att löjrom, strömming och hjortron var produkter som såldes vidare till de sydligare delarna av landet. Av strömmingen gjordes det böckling. Brännvinsbruket på den tiden framkommer tydligt efter som det exempelvis var populärt att krydda spriten så den skulle få den rätta smaken. En nostalgisk betraktelse får Gäddviksbrännvinet som kryddades med kanel, allt enligt ett recept i boken.

Rolf Johansson

Kaptenslöjtnantbostället i Gammelstad. Foto: Kjell Lundholm.

Olle Malmsten överlämnar räkenskapsboken till Thomas Åkerlund, stadsarkivet. Foto: Rolf Johansson.

Skyltsöndag i stadshuset

Sedan många år har föreningen haft möjlighet att visa upp sig och sin verksamhet i samband med julmarknaden i centrum. Huvudarrangör är stadsarkivet som ger alla ideella föreningar i Luleå kommun detta stöd. I år visade hembygdsföreningen upp sin bok om Luleå skärgård. Till salu fanns även föreningens förra bok I krigets spår, som fortfarande säljer.

Text & Foto: Rolf Johansson.

Julmarknad på Hägnan

Under många år har hembygdsföreningen samverkat med friluftsmuseet i Gammelstad i samband med julmarknaden. Föreningens medlemmar har ansvarat för ordningen vid parkeringarna och i Peri-Hanschagården bakades filkardor, en typ av det klassiska anisbrödet fast runda med hål. Bokstugan var bemannad med Kjell Lundholm som sålde boken om Luleå skärgård samt andra böcker.

Årets julmarknad var ur vädersynpunkt behaglig och det lockade många besökare att avnjuta en traditionell julmarknad, där det mesta som såldes var av lokal karaktär.

Text & foto: Rolf Johansson.

Så minns jag vårt småbruk på 1930- och början - 40 talet i Gammelstad

Det var ju inte lätt att vara småbrukare den tiden. Det var omoderna bostäder, ladugårdar och stallar. Väckarklockan ringde i regel halv 6, göra upp eld i järnspisen och på med vatten -grytan och kaffepannan.

Mannen ut i stall och ladugård för att mocka och ”stilla” d.v.s ge korna och hästen mat. Under det att mannen var hos djuren hade kvinnan (om det fanns en sådan) ordnat med smörgåsar och kaffe. Då pratades om vad som skulle göras under dagen.

Kvinnan gick ut för att mjölka, handmjölka, för det fanns inga maskiner då. Hon skulle ta hand om mjölken, dela upp det som skulle till producentföreningen och det som man skulle ha själv. Mannen gick och grejade med hästen och de kördon som han skulle använda, beroende på vilken årstid det var.

Tidigt på våren skulle vinterkördonen ses över, kalkarna rengjordes och lyftes upp på underlag och tjärades med trätjära utspädd med lite rödsprit. De fick stå på underlagen tills det blev dags att använda dem igen.

Långveden var kapad och nu skulle den klyvas, så att vårsolen och vinden fick torka den. Vedklyvningen var oftast, vad jag förstår farfars och den yngstes uppgift. På försommaren skulle veden bäras in i vedboden allt eftersom den torkade. Man fick gå varv efter varv och ta ytskiktet och att bära in veden det var ynglingens uppgift. När farfar hade godkänt fick man ta ledigt, vid fint väder blev det bada.

På våren skulle det harvas, både tegar och potatisland. Under vårvintern blev gödselhögen vid ladugården stor och då kördes den ut på tegarna i små högar som på våren spreds ut när de hade tinat. Det som var kvar kördes ut med gödselspridare om sådan fanns annars med vickflake som gick att tippa och sedan spreds gödseln ut med grep för hand.

Vid den här tiden fanns inte häst på varje småbruk. Då måste man låna eller leja för arbetet. Ibland var det svårt då alla hade sitt eget som måste göras. Det där med harvning var ett tråkigt göromål, det var att gå efter häst och en ca 1 meter bred harv varv på varv runt tegen. Var man noga skulle det köras både längs, tvärs och snett över tegarna.

Därefter skulle säden ned i jorden. Minns inte att de gick och kastade ut säden för hand utan att man lejde den som hade radsåningsmaskin. Sedan skulle jorden slätas till och det gjordes med bult eller släpa efter häst och det var också den yngres arbete.

Potatislandet skulle göras i ordning med plöjning och harvning, med häst och potatisplog (kallad myll eller mild) kördes fårorna upp och de skulle vara raka för att potatisen skulle kunna växa(enl. de gamla), man skulle ha en bra häst och vara van om det skulle bli bra. Sen var det att lägga i potatisen med 25-30 cm mellan varje.

Nu skulle fårorna läggas igen, var det ett stort land tog man samma redskap och hästen, var det ett mindre land tog man järnkrattan.

Ungefär 2 veckor efter midsommar var det dags att börja slåttarn, och därför skulle det slipas liar i massor, dras slipsten i timmar. Ett är säkert att han som stod vid slipsten kunde sin sak, det vet man och kände av i efterhand. En slåttermaskin fanns men ingen häst, så det blev att låna för att kunna slå ut ett stycke. Var det gammal vall skulle det räfsas upp så att vinden kunde blåsa höet. Man gjorde små porösa högar som fick ligga över natten. På morron eller förmiddan bredde man ut högarna för att torka bättre och under eftermiddagen ladade man höet. Det gjordes med en dragskrinda på medar, inte så stor. En drog och en sköt på fram till ladan-höboden. När det var ny vall var det hässja som gällde, ett tyngre arbete.

Det kom även nya redskap, hjulräfsa, hövändare, släpräfsa. När det då också fanns en häst var det slut på att dra höet. Arealen var inte så stor kring fastigheten så det blev att arrendera av dem som hade mark men inga kreatur. Slåttarn tog nästan 5 veckor, när häst anskaffats gick det betydligt fortare. Då hade ynglingen blivit äldre och fick i större utsträckning låna tömmarna. När höbärgningen var över blev arbetet lite lättare.

Nu något om matordningen under höskörden. Bortsett från det som sagts om kaffe och smörgåsar på morron så blev vi yngre väckta när föräldrarna var färdiga med djuren, då fick vi mjölk och smörgåsar. Frukost mellan 9 och 10, det var i regel hemgjort långfil, hembakat bröd, hemkärnat smör, messmör plus någon fisk, vanligtvis halstrad. Vi unga fick oss också någon korvskiva till livs.

Efter maten var det arbete som gällde till två-halvtre-tiden då det var "aftavarn" Det kunde bestå av långfil, en soppa, en kräm. Det man såg fram emot var när mamma under dagen börjat kärna smör. Innan det blev smör hade hon lagt på tallrikarna ett par matskedar med den tjocka grädde som blandades med filet. Gott! En liten vilopaus efter maten sedan var det arbete till 5-6 tiden. Så var det dags för mjölkning och efter den kom kvällsgröten av kornmjöl på bordet.

Nu var det dags att skörda säden som mest bestod av korn, men även någon gång vete. Från början gjordes det för hand med en s.k "Skära". Den såg ut som ett C med ett handtag som stack ut. Man tog en full hand med strån i vänster hand satte skäran mellan handen och marken, så drog man till men akta fingrarna för skäran var vass, många tror man har ärr på lillfingret. Denna handfull med strån lades i en hög och när den var lagom stor band man ihop med strån från det man skurit. Långsamt arbete. När tegen var gjord skulle dessa kärvar torkas, då hade man ca 4 meter långa färdiga stänger "skylar" som sattes ned i backen, det var en konst att stöta ner dessa för de skulle inte falla ner när det blåste. Sedan fanns en särskild stång som användes till att lyfta upp kärvarna med. Axen skulle vara mot söder. Det fanns även kortare skylar ca 2-2,5 meter.

En gammal slåttermaskin gjordes om, sitsen flyttades så att man satt över det högra hjulet. Som en "grinda" sattes fast på skärarmen och med foten kunde man vicka upp grindan, samtidigt hade man

gjort som en bred räfsa för att laga till stråna på grindan. När foten trycktes ned hade man en hög, motsvarande en kärve. Kärven bands ihop och hässjades, det blev betydligt enklare trots att man måste ha en person som körde hästen.

Nu var det potatisens tur att komma upp ur jorden. Bara att ta fram vickflaken till landet och en hel del hinkar. Börja med att plocka bort blasten på de första fårorna, inte mer än man tog upp under dagen. Landet var ganska stort, på dagen hann vi rätt mycket, potatisen skulle ju ner i källaren också, så vi slutade rätt tidigt. Vi hade en lucka i golvet som vi satte en ränna i och tömde hinkarna ner i källaren. Det tog ju flera dagar att gräva landet. Under skoltiden var jag hos flera bönder och hjälpte att ta upp potatis, det var handarbete hela tiden.

Jag har en gång försökt att göra det lättare. Det var ett nytt land, började med att gräva men såg att det var hopplöst mycket potatis, man hade hinken full direkt. Sökte rätt på ett redskap som kallas "al" den hade 3 gräv. Satte för hästen, körde mitt i fåran och upp kom potatisen det var bara att plocka. Då kom far och funderade vad det var för nymodigheter, det skulle bli så mycket potatis som ej kom opp. Körde 3 ggr efter fårorna och plockade efter varje vända, när landet var färdigt fick vi 1 hink, då sas det ingenting. Men aldrig praktiserades det senare.

Tröskningen av säden skulle nu ske och det var gjort på ett dagsverk. Säden var inkörd i bodan när den var torr, när tröskverket kom ställdes matningsbordet mot dörren. Det fick inte regna. I regel

var det han som skötte verket som matade in kärvarna, skar av bandet som höll ihop kärven och glesade ut det lite. Han skulle också byta säckar. Ta undan halm och agnar fick andra göra. Det tog nästan hela dagen beroende på hur mycket man hade. När tröskverket farit skulle säckarna tas under tak, halmen skulle in där kärvarna varit, agnarna likaså. Dagen slut.

Höstarbetet tar vid. Sommarredskapen skall sättas undan. Nya tegar skall plöjas. En man hade skaffat traktor och utrustning för att plöja och harva. En Bolinder Munktell med järnhjul, har suttit på stänkskärmen många gånger när en son till ägaren körde. Under krigsåren körde han med gengas. Det hände när han inte hade tid att det plöjdes med 2 hästar. Det var vanligt att arrendera mark och då måste den plöjas och harvas någon gång. I början av 40 -talet skulle vi plöja en hel del, far hade lånat en häst av en bonde och då fick ynglingen ställa upp. Hästarna var mycket samspelade så det gick mycket bra. I en vecka gick jag bakom plogen och körde själv.

Det måste finnas mjöl till höstbaket så det gällde att få kornet till kvarn. Hade man ingen häst fick man leja men det var inte så långt till kvarn.

Vår Bagarstuga var en av de få som gick att elda i. Den användes inte bara för eget bak utan flera andra ville också använda den. Veden var speciell, fick ej vara av gran för då sprakade det och flög gnistor, inte kådig för då blev det sotigt. Hemma bakades det i 4 dagar, 2 dagar jäst grovaggat tunnbröd, 2 dagar ojäst tunt finnaggat (gott men svårt att bre smör

på). Det bakades också alltid mjukkaka. Sen fick ugnen vila i 2-3 dagar innan nästa kom. Mor var mycket anlitad vid bakningen. Brödet förvarades i en stor lår som var plåtbelagd, den var 50 cm hög och stod i häbbaret.

Var det kallt första dagarna i december var det nasses tur att fara hädan. Som regel var det så den tiden. Det var mycket som skulle tas vara på från den ca 120 kilo tunga grisen. Förberedelser startade med att få tag på en skållåda ca 2 m lång, 60-70 cm bred, 50 cm, hög, lite smalare mot botten, vattentät. Beställa slaktare, skaffa harts för att få bort håret på grisen. Dagen det skulle ske eldades det i ladugårdsgrytan för att få varmt vatten till lådan. Grisen var ju tam så den gick efter den som gav den mat. Som regel höll man till utomhus.

Ingen konst att få ut grisen, en matskål räckte och när den kom till lådan small det. Blodet tappades och togs tillvara, grisen rullades, lyftes i lådan som fylldes till en del med hett vatten. En vriden kedja hade lagts under grisen, nu var hartset krossat och ströddes och gnedes in på grisen. En person på vardera sidan om lådan drog fram och tillbaka för att riva bort det mesta av håret. Slaktaren rakade även med kniven. Nu hängde man upp den för att ta ur den, rengöra den och sen fick den hänga ett tag innan den styckades.

Så förflöt arbetet under året på ett småbruk i min ungdom.

Harry Emanuelsson
Foto: Kjell Lundholm

Visningsstugan sommaren 2011

Under sommaren har medlemmarna suttit i visningsstugan på helgerna och guidat turister. Under veckorna i juni - augusti har två tjejer från Luleå kommuns gymnasieskola i omgångar guidat turisterna, och då iförda tidsenliga kläder. Ett bra initiativ från Ylva Blank som var vikarierande världsarvssamordnare. I dörren Barbro Fredriksson, redaktören Rolf Johansson och Lena Blomqvist. Foto: Catarina Lundholm.

Innehållsförteckning

Årets guideresa - <i>Thorild Jordung</i>	4
Boksläpp i Kulturens hus - <i>Rolf Johansson</i>	14
Midsommar på Hägnan	16
Brunnshäverten på plats igen	18
Skärgårdsboken i Österbotten - <i>Kjell Lundholm</i>	24
I krigets spår nu i arkivet - <i>Rolf Johansson</i>	26
Skylltsöndag i stadshuset - <i>Rolf Johansson</i>	28
Julmarknad på Hägnan - <i>Rolf Johansson</i>	29
Så minns jag vårt småbruk i Gammelstad - <i>Harry Emanuelsson</i>	30
Visningsstugan sommaren 2010	34

Vill Du bli medlem!

Vi är en aktiv hembygdsförening med många järn i elden. Vi deltar tillsammans med Hägnan och Världsarvet i Gammelstad i deras många aktiviteter som midsommarfirandet på Hägnan, Persmäss, marknader och mycket annat. Som medlem har du tillgång till en omfattande studieverksamhet och reseverksamhet som föreningen själv anordnar.

Du har även möjlighet att delta i visningsstugans guidningar under sommarhalvårets helger.

I medlemsavgiften på **100 kr/år för enskild medlem och 150 kr/år för familj på samma adress** ingår även denna årsskrift. Sätt in på plusgiro **6 15 30-2** och skriv "ny medlem".

Välkommen!

Redaktionskommitté:

Rolf Johansson, redaktör.

Hans Havo och Thorild Jordung.

ISSN: 1650-5727

Blåkklockorna har fått fäste i sockeln till Gammelstads kyrka. Foto: Rolf Johansson.

